

УДК 159:316.356.2

Радчук В. М.

КОМПОНЕНТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ

Представлено теоретичний емпіричний аналіз головних підходів до тлумачення психологічної готовності. Розглянуто головні параметри, елементи і складові психологічної готовності до шлюбу. Показано, що готовність до створення сім'ї в умовах суспільства, що трансформується, є складним багатогранним процесом і включає стійку єдність численних компонентів.

Ключові слова: шлюб, сім'я, готовність до шлюбу.

Представлен теоретический эмпирический анализ главных подходов к толкованию психологической готовности. Рассмотрены основные параметры, элементы и составляющие психологической готовности к браку. Показано, что готовность к созданию семьи в условиях трансформирующегося общества является сложным многогранным процессом и включает единство стойких многочисленных компонентов.

Ключевые слова: брак, семья, готовность к браку.

The theoretical analysis of the main empirical approaches to the interpretation of psychological readiness. The main parameters of the elements and components of psychological preparedness for marriage. It is shown that the willingness to create a family in this changing society is a complex and multifaceted process involves the unity of persistent multiple components.

Keywords: marriage, family, commitment to marriage.

Проблема готовності до сім'ї та шлюбу сьогодні стоїть дуже гостро тому, що нині відбувається переоцінка життєвих цінностей, ламаються стереотипи у свідомості людей, різко змінилися умови життя більшості українських сімей, це також пов'язано із збільшенням кількості розлучень та із складним становищем сім'ї в умовах суспільства, що змінюється.

Нині накопичений досить великий теоретичний і експериментальний матеріал про готовність особи до різних видів діяльності. У психологічній літературі проблема готовності розглядалася раніше в основному у зв'язку з професійною діяльністю і досліджувалась на різних рівнях: особистісному, особистісно-діяльнісному. Учені виділяли загальну готовність (довготривалу) і психологічний настрій.

У психологічних дослідженнях також розглядалася готовність до різних видів діяльності, було сформульовано поняття готовності до праці, визначений її зміст, структура, основні параметри й умови, що впливають на динаміку і стійкість готовності (М. І. Дяченко, Ф. І. Іващенко, І. А. Кандабович, Я. Я. Коломинский, К. К. Платонов та інші).

Проте, незважаючи на це, відсутній загальноприйнятий погляд на сутність названого поняття. Ця обставина змусила нас звернутися до аналізу поглядів тих авторів, у роботах яких поняття “готовність” знайшло своє трактування.

Низка класифікацій розрізняє психологічну, науково-теоретичну, практичну, психофізіологічну готовність (Р. С. Сафін); завчасну і ситуативну (М. Л. Дяченко, Л. А. Кандибович); психологічну і практичну (Ю. І. Васильєв, Б. Ф. Райський); загальну і спеціальну (Б. Г. Ананьєв) та ін.

Цікавим видається визначення готовності, дане професором Грейсом Крагом: “Готовність – момент часу в житті індивіда, коли досягнутий ним рівень зрілості дозволяє йому отримати користь з конкретного досвіду навчання” [5, с. 64].

Необхідно підкреслити, що хоча і існує оптимальний час для розвитку певної поведінки, навчитися йому можна і раніше, і пізніше за цей термін. Термін “готовність” використовується для позначення такого моменту в процесі розвитку, коли людина досить дозріла, щоб навчитися конкретній поведінці.

Вона може виявитися не в змозі освоїти цю поведінку повністю і ефективно до настання зрілості, але це все не означає, що вона повинна вчитися цьому тільки під час досягнення готовності.

У науковій літературі були дані визначення готовності і до шлюбно-сімейних стосунків. Більшість з них мають на увазі таке: готовність до шлюбно-сімейних стосунків – це результат сімейного виховання, психологічної підготовки і психологічної мобілізації.

Деякі під психологічною готовністю розуміють систему соціально-психологічних настанов особистості, що визначають емоційно-психологічне ставлення до способу життя і цінностей шлюбу.

І. В. Гребенніков вважає, що підготовка підростаючого покоління до сімейного життя має включати такі аспекти [2 с. 120-121]:

1. Соціальний, який розкриває політику держави в галузі шлюбно-сімейних стосунків і демографії, містить дані про призначення сім'ї, сімейні цінності, соціальні ролі подружжя і батьків.

2. Морально-етичний, який включає виховання таких моральних якостей: доброзичливого ставлення до представників іншої статі; повагу до матері, батька, старших і молодших; потребу у вихованні дітей; відповідальності, вірності, чесності, поступливості; почуття обов'язку перед дружиною (чоловіком), дітьми; культури інтимних почуттів.

3. Правовий, орієнтований на ознайомлення з основами законодавства про шлюб і сім'ю; з положеннями сімейного права, з обов'язками подружжя стосовно один до одного, до дітей, до суспільства.

4. Психологічний, що формує поняття про психологічні основи шлюбу і сімейного життя, володіння навичками спілкування.

5. Фізіолого-гігієнічний, який включає знання фізіологічних особливостей чоловічого і жіночого організмів; особливостей статевого життя, питань особистої гігієни та ін.

6. Педагогічний, що вміщує формування уявлень про роль сім'ї у вихованні дітей, її педагогічному потенціалі, специфіку сімейного виховання, виховні функції батька і матері, про шляхи підвищення педагогічної культури батьків.

7. Господарсько-економічний: озброєння знаннями про бюджет сім'ї, культура побуту, уміння вести домашнє господарство і так далі.

В. А. Сисенко [7, с. 25] формулює основні напрями діяльності з підготовки до сімейного життя:

- моральна (усвідомлення цінності шлюбу, дітей і так далі);
- психологічна (сума психологічних знань, необхідних у подружньому житті);
- педагогічна (навички і здібності до виховання дітей);
- санітарно-гігієнічна (гігієна шлюбу і побуту);
- економічна і господарчо-побутова.

Різні автори (І. Ф. Дементьева, В. Е. Каган, С. В. Ковальов, Д. В. Колесов, І. С. Кон, Н. Б. Сельверова, В. А. Сисенко) підкреслюють особливу роль статевого виховання в системі підготовки до шлюбу. Т. М. Андреева зазначає: "Статеве виховання розглядається як процес, спрямований на вироблення рис особистості й настанов, що визначають корисне для суспільства ставлення до людини протилежної статі" [1, с. 31]. І. С. Кон зауважує про те, що в нашому суспільстві відсутнє нормальне, здорове розуміння сексуальності, та і сама культура сексуальних стосунків знаходиться на надзвичайно низькому, примітивному рівні.

Б. С. Круглов вважає, що система підготовки молоді до сімейного життя разом із статевою просвітою, з формуванням навичок міжособистісного спілкування має включати і формування певного рівня цивільно-правової свідомості, що сполучає в собі громадянську відповідальність за свої дії з розумінням значущості кожного свого вчинку [4, с. 63-68].

Л. Б. Шнейдер у системі підготовки молоді до шлюбу виділяє моральну й операційно-навчальну підготовку [8, с. 125]. Остання включає певні знання, уміння і навички, необхідні для сімейного життя.

Окремі групи молоді, будучи фізіологічно і соціально-психологічно (на рівні міжособистісних взаємин) готовими до шлюбу, проте, не повністю досягають необхідного для цього рівня обсягу знань, умінь і навичок, тобто інструментальної підготовки [8, с. 130].

У психологічній літературі існує також думка, що готовність до створення сім'ї – це складне структурне утворення, в центрі якого знаходиться позитивне ставлення до сім'ї як соціального інституту в цілому і до їх майбутньої сім'ї зокрема, досить стійкі мотиви, що призводять до укладання шлюбу, наявність необхідних для сімейного життя якостей особистості, певної сукупності знань, умінь, навичок їх застосування на практиці. Готовність до шлюбно-сімейних взаємин відрізняється структурною складністю і є взаємодією когнітивного, емотивного, оціночно-вольового та діяльнісного компонентів.

Когнітивний компонент передбачає оволодіння на сучасному науковому рівні соціально-філософськими, психолого-педагогічними, правовими, психосексуальними знаннями і уявленнями про особливості й умови побудови оптимальних шлюбно-сімейних взаємин і здібностями до їх творчого розвитку. Сформованість світоглядної системи особистості включає цінності, високий рівень спонукання, інтересу до самопізнання, здатність до наукових узагальнень емпіричних чинників, до глибокого змістовного розуміння і пояснення явищ і подій життєвого циклу сім'ї, розкриттю в них рушійних суперечностей та шляхів їх вирішення, а також організацію процесу пізнання, яка послідовно реалізується та завершується суспільно й особистісно значимим результатом – вибудовуванням і реалізацією власної моделі шлюбно-сімейних стосунків.

Емотивний компонент особистісної готовності до шлюбу і сім'ї включає інтерес до історії людства, країни, народу, сім'ї, зріле усвідомлення унікальності сімейних цінностей, розуміння складності й неоднозначності моральних взаємин, психологічно адекватний облік їх у повсякденній поведінці, культивування вищих моральних почуттів та взаємин у спілкуванні з членами сім'ї, позитивне ставлення до себе як суб'єкта шлюбно-сімейних стосунків.

Оціночно-вольовий компонент означає розвиток здатності до побудови уявних моделей перспективних шлюбно-сімейних стосунків і визначення свого творчого місця в них, усвідомлену організацію свого життєвого простору, проблемне бачення і позитивне вирішення міжособистісних конфліктів, здатність передбачати й адекватно оцінювати соціальні наслідки своїх вчинків, усвідомлену потребу у самообмеженні, прагнення до внутрішньої регуляції поведінки.

Діяльнісний компонент шлюбно-сімейної готовності особистості означає усвідомлення активності, діяльності, творчості як вищої людської цінності, вільний перехід особистості з ідеального в практично-перетворюючий план шлюбно-сімейної взаємодії, досягнення гармонії духовних і фізичних стосунків у шлюбі, їх спрямованість на демократизацію і гуманізацію, вміння будувати реальні стосунки, допомогу, любов, захист іншої людини, протистояння деструктивним процесам у партнерстві, батьківство.

Готовність до створення сім'ї – це також суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до вступу в шлюб, народження і виховання дітей і прагне це зробити.

У низці досліджень готовність до створення сім'ї трактується як:

- якість, що визначає настанови на шлюбно-сімейні взаємини;
- передумова до створення сім'ї та регулювання сімейних стосунків;
- активний стан особистості, що викликає діяльність з організації шлюбно-сімейних взаємин.

Готовність – не тільки стан особистості, а й динамічна і в той же час стійка характеристика майбутнього сім'янина. Саме це і визначає наш підхід до проблеми підготовки молодого покоління до створення сім'ї.

Е. С. Калмикова говорить про психологічну готовність до шлюбу як інтегральну категорію, що включає комплекс аспектів [6, с. 83-89]:

- формування певного морального комплексу – готовність особистості прийняти на себе нову систему обов'язків по відношенню до свого шлюбного партнера, майбутнім дітям;
- підготовленість до міжособистісного спілкування і співпраці;
- здатність до самовідданості щодо партнера;
- наявність якостей, пов'язаних з проникненням у внутрішній світ людини (здатність до співпереживання);
- висока естетична культура почуттів і поведінки особистості;
- вміння вирішувати конфлікти конструктивним способом, здатність до саморегуляції власної психіки та поведінки.

З. А. Янкова, Є. Ф. Ачільпедієва, О. К. Лосева у рамках проблеми підготовки молоді до шлюбу досліджували такі моменти, як: вплив батьківської сім'ї на уявлення про сім'ю і шлюб у юнаків та дівчат, уявлення юнаків і дівчат про свої майбутні сімейні ролі, настанови на бажане число дітей.

Ці складові готовності до шлюбу повинні бути сформовані з досягненням шлюбного віку. Сучасні молоді люди фізично готові до шлюбу вже після закінчення школи. Непоодинокими є випадки, коли в шлюб вступають школярі у віці 16-17 років. Багато молодих людей починають статеве життя ще навчаючись у школі. Однак у віці 16-17 років готовність до шлюбу та сім'ї в єдності всіх її компонентів ще не досягнута. Вона формується в процесі підготовки до шлюбно-сімейних взаємин і є її результатом.

Сьогодні молоде покоління майже не отримує практичних навичок з ведення домашнього господарства та організації побуту, не мають постійних обов'язків у сім'ї. Результати дослідження Є. І. Зрітневої показали, що тільки третя частина учнів має уявлення про сімейний бюджет і може порівнювати свої запити з можливостями сім'ї [3, с. 102].

У процесі підготовки студентів до сімейного життя, результатом якого є готовність до створення сім'ї, перед особистістю стоїть низка завдань. Природно-культурні завдання пов'язані з досягненням певного рівня фізичного і сексуального розвитку, готовністю до репродуктивної функції. На кожному віковому етапі людині необхідно досягти певного ступеня пізнання тілесного канону, властивого його культурі, засвоїти елементи сімейного етикету, символіки, звичаїв, пов'язаних з тілом і статеворольовою поведінкою, розвинути та (або) реалізувати фізичні і сексуальні задатки, наблизитися до здорового способу життя, адекватному статі та віку. Вирішенням цієї групи завдань досягається фізична, біологічна і сексуальна готовність особистості майбутнього сім'янина.

Формування готовності особистості до створення сім'ї також йде через освоєння соціально-культурних завдань – пізнавальних, морально-етичних, ціннісно-смыслових, в ході вирішення яких особистість долучається до певного рівня шлюбно-сімейної культури, опановуючи певною сумою знань, умінь і навичок, формує систему шлюбно-сімейних цінностей. Таким чином досягається емоційно-вольова і мотиваційна готовність молоді людини до вступу в шлюб і утворення сім'ї.

Вирішення соціально-психологічних завдань у процесі формування готовності молоді людини до шлюбу і сім'ї призводить до становлення її самосвідомості як учасника шлюбно-сімейних взаємин; самовизначення, самореалізації і самоствердження в сімейній ролі. Самосвідомість особистості – це досягнення нею на кожному віковому етапі певної міри сприйняття себе як члена сімейної групи, ви-

роблення щодо цілісної “Я” концепції й певного рівня самоповаги. Початковим етапом самосвідомості є самовизначення особистості, тобто знаходження нею певної позиції в різних сферах шлюбно-сімейній діяльності і вироблення планів на майбутнє. Перетворення ідеальної моделі шлюбно-сімейної соціалізації в реальну відбувається в ході самореалізації особистості, що задовольняє людину і схвалюється соціально. Так досягається соціально-психологічна готовність до шлюбно-сімейних стосунків.

Завершальною ланкою самосвідомості особистості є її самостверження як досягнення суб’єктивної задоволеності результатом і (або) процесом самореалізації в партнерстві, шлюбі, батьківстві.

Теоретичний аналіз наукової літератури, досліджень з проблеми психологічної готовності до шлюбу, досвід психологів-консультантів дозволяє дійти висновку про те, що, з одного боку, психологічна готовність до шлюбу – це інтегроване психологічне утворення, яке включає стійку позитивну мотивацію шлюбу, актуалізацію знань, умінь і навичок особистості, особистісні якості сім’янина, здатність до емпатійного розуміння партнера, конструктивну поведінку в сім’ї, з іншого – це процес та результат діяльності.

Література:

1. Андреева Т. М. Социальная психология семейных отношений: Учебное пособие. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 1998. – 100 с.
2. Гребенников И. В. Основы семейной жизни. – М., 1991. – 178 с.
3. Зритнева Е. И. Формирование готовности старшеклассников к браку и семейной жизни: Дис. канд. пед. наук. – Ставрополь, 2000. – 192 с.
4. Кочкарова Ф. Я. Психологическая готовность студентов-юристов к созданию семьи: Дис.... канд. психол. наук: 19. 00. 07. – Карачаевск: РГБ, 2006. – 146 с.
5. Краг Г. Психология развития. – СПб., 2000. – 988 с.
6. Пителин С. М. Формирование готовности студентов к созданию семьи: Дис. канд. пед. наук : 13. 00. 08. – М. : РГБ, 2005. – 158 с.
7. Сысенко В. А. Молодежь вступает в брак. – М: Мысль, 1986.
8. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений. – М. : Апрель-Пресс: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с.